

NWSA-Education Sciences
ISSN: 1306-3111/1308-7274
NWSA ID: 2014.9.2.1C0613

Status : Original Study
Received: December 2013
Accepted: April 2014

E-Journal of New World Sciences Academy

Elif Sazak Pınar

Abant İzzet Baysal University, sazak_e@ibu.edu.tr, Bolu-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.2.1C0613>

ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA VE SINIFLARINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN SOSYAL BECERİ ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

ÖZET

Bu araştırmada özel eğitim okullarında ve sınıflarında görev yapan öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Çalışmaya 2011-2012 yılı Düzce'de Yeşildüzce Eğitim Uygulama Okulu ve İş Eğitim Merkezinde görev yapan 10 öğretmen gönüllü olarak katılmıştır. Nitel araştırma yöntemi olarak desenlenen bu çalışmada odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Veriler "Öğretmen Görüşme Formu (ÖGF)" ile toplanmıştır. ÖGF dört bölümden ve toplam on beş sorudan oluşmuştur. Araştırmanın sonucunda öğretmenler farklı sosyal beceri tanımları yapmış ve örnekleri vermişlerdir. Öğrencilerin sosyal beceri yetersizliklerini engelli olmalarına ve ailelerinin ilgisizliğine yormuşlardır. Elde edilen bir diğer önemli bulgu da öğretmenlerin sınıfta sistematik bir sosyal beceri öğretimine yer vermemeleri, müfredatı ve okul kaynaklarını sosyal beceri öğretimi açısından yetersiz bulmalarındır. Bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Beceri Öğretimi, Sosyal Beceri, Öğretmen Görüşleri, Özel Eğitim Öğretmeni, Özel Gereksinimli Öğrenci.

TEACHERS' OPINIONS ON SOCIAL SKILLS TRAINING WORKING IN SPECIAL EDUCATION SCHOOLS AND CLASSROOM

ABSTARCT

In this research, teachers' working in special schools and classrooms in special education class opinions on teaching social skills were examined. Ten teachers, who are working at Yesilduzce Education Practice School and Work Training Center in Duzce, in Turkey, attended 2011-2012 years, voluntary participated in this study. In this study designed as a qualitative research, focus group interview technique has been used. The data were collected by "Teacher Interview Form (TIF)". TIF consists of four sections and has a total of fifteen questions. As a result, teachers have done different definitions of social skills and gave examples. They believe that their students are deficient in social skills due to have disabilities and unrelated families. Another important finding obtained, teachers do not systematically teaching social skills in their classrooms and they believe that social skills training curriculum and school resources are insufficient. Findings are discussed in the context of the literature and recommendations are made.

Keywords: Social Skills Training, Social Skills, Teacher' Opinions, Special Education Teacher, Student with Special Needs

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Özel gereksinimli öğrenciler, yetersizliklerinin türü ve derecelerine göre farklı eğitim ortamlarında eğitim görmekte, bu eğitim ortamları; anaokulları, ilkokullar, ortaokullar, bilim ve sanat merkezleri, meslek liseleri, özel eğitim iş uygulama merkezleri, özel eğitim mesleki eğitim merkezleri veya özel eğitim uygulama merkezleri olabilmektedir (MEB, 2013). Bu okullarda görev yapan öğretmenlerin öğretmenlik formasyonuna sahip olmalarının yanı sıra, özel eğitime gereksinimi olan çocukların özelliklerine, eğitim, yöntem ve tekniklerine ilişkin bilgiye sahip olmaları ve bu alanda eğitim almış olmaları beklenmektedir (Boomer, 1982'den akt. Dinçer, 2004). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri'nde özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin açıkça belirtilen görevleri arasında, öğretmenlerin kendilerine verilen sınıfın veya şubenin derslerini, programda belirtilen esaslara göre planlamak, okutmak, bunlarla ilgili uygulama ve deneyleri yapmak yer almaktadır (MEB, 1997). Diğer taraftan günümüzde bireyler eğitim durumları ve mezuniyet program türüne bakılmaksızın özel eğitim okullarında kadrolu veya "ücretli öğretmen" sıfatıyla çalışabilmektedirler. Özel gereksinimli öğrencilerin özelliklerini ve bu öğrencilere yönelik özel öğretim yöntemlerini bilmeyen öğretmenler sınıfta pek çok zorlukla karşılaşmaktadır (Başaran,2001).

Özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin müfredatta belirtilen pek çok dersin kazanımlarını özel gereksinimli öğrencileri için yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu kazanımlar arasında "Sosyal Hayat Dersi" veya "Hayat Bilgisi" derslerinin kazanımları olan sosyal becerilere ilişkin kazanımlar bulunmaktadır (MEB, 2013). Örneğin Toplumsal Uyum Becerileri dersinin amaçları ve içerisinde yer alan sosyal beceriler içerisinde "çalışmalarında temiz ve düzenli olmaya özen gösterir, duygularının farkında olur, başkalarıyla iyi ilişkiler kurmaya özen gösterir, alışveriş yerlerinde, sinema, tiyatro vb. gibi yerlerde uyulması gereken kuralları bilir", Hayat Bilgisi dersinin amaçları yer alan sosyal beceriler ise "kendini, sınıfını, sınıf arkadaşını tanıtmak, misafirlik kurallarını bilir, sınıf ve okul kurallarına uyar" gibi beceriler bulunmaktadır.

Sosyal beceriler bireylerin özel sosyal görevlerde başarılı biçimde ya da sürekli olarak kullandıkları davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Gresham, Sugai ve Horner, 2001). Sosyal beceriler akademik başarıya, olumlu akran etkileşimine, etkili öğrenme fırsatlarından yararlanmaya ve aile düzenine katkı sağlayabilmektedirler (Lane, 1999; Smith ve Gilles, 2003). Sosyal beceri yetersizliklerinin ise problem davranışlara neden olabileceği (Clegg ve Standen, 1991; Lane, 2003), öğrencilerin okulda daha çok yalnız kalabilecekleri ve dışlanabilecekleri (Ciechalski ve Schmidt, 1995), öğretimsel etkinliklere daha az sıklıkta katılabilecekleri, bu nedenle akademik başarılarının azalabileceği ve hatta bu durumun okuldan atılma ile sonuçlanabileceği (Barton-Arwood, Morrow, Lane ve Jolivette, 2005) vurgulanmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin mutlaka okul ortamında kendilerinden beklenen sosyal becerilere sahip olmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Özel gereksinimli öğrenciler yetersizlikleri nedeniyle sosyal becerileri gözleyerek kendiliğinden öğrenmede zorlanmakta, sistematik sosyal beceri öğretimine gereksinim duymaktadırlar (Leffert ve Siperstein, 2003; Sargent, 1991). Özel gereksinimli öğrenciler için yapılacak sosyal beceri öğretiminin sınıf ortamında ve sınıf öğretmenleri tarafından yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü öğrenciler öğretmenlerini daha kolay model alabilmektedirler (Schepis, Ownbey, Parsons ve Reid, 2000). Ayrıca öğrencilerinin hangi sosyal

beceriye gereksinimi olduğu en iyi bilen kişiler de sınıf öğretmenleridir (Brigman, Lane, Switzer, Lane ve Lawrence, 1999).

Sınıf öğretmenleri tarafından yapılan sosyal beceri öğretimi oldukça etkili ve önemli olsa da öğretmenlerin sosyal beceri öğretiminde yeterli derecede bilgili (Sazak Pınar, 2009, 2012; Sazak Pınar, Sucuoğlu ve Çıkrıkçı Demirtaşlı, 2013) ve istekli olmadıkları görülmektedir. Çünkü öğretmenlerin sosyal beceri öğretimi kendi görevleri arasında görmedikleri, öncelikli görevlerinin akademik beceri öğretimi olduğunu, sosyal becerilerin anne babalar tarafından öğretilmesi gerektiğini düşündükleri belirtilmektedir (Bradley ve West, 1994; Cheney ve Barringer, 1995; Maag ve Webber, 1995; Pavri ve Monda-Amaya, 2001; Smith ve Smith, 2000).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICIANCE)

Alanyazın incelendiğinde özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşlerini inceleyen nitel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışmaların betimsel araştırmalar olduğu, anketler kullanılarak öğretmenlerin görüşlerinin incelendiği görülmektedir. Oysa yapılacak niteliksel çalışmalarla öğretmenlerin bu becerileri öğretme konusundaki görüşleri incelenebilir. Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde ise kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşlerinin (Çolak ve Vuran 2006) incelendiği, yine kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin sosyal beceri öğretimine ilişkin bilgi düzeylerinin belirlendiği (Sazak Pınar, 2009; Sazak Pınar ve diğerleri, 2013) araştırmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ise özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşlerinin odak grup görüşmeleri yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilecek sonuçların alanyazına katkı sağlayacağı, ileriki araştırmalara, lisans programlarına ve öğretmenler için hazırlanacak hizmet içi eğitim programlarına kaynak oluşturabileceği düşünülmektedir ve bu nedenle bu araştırma önemli görülmektedir.

Bu araştırmanın amacı özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan soruların yanıtları aranmıştır.

Özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin;

- sosyal becerilere ve sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşleri nelerdir?
- özel gereksinimli öğrencilerine sosyal beceri öğretiminde kullandıkları yöntemlere ve karşılaştıkları güçlüklerle ilişkin görüşleri nelerdir?
- kullandıkları eğitim programının sosyal beceri öğretimindeki eksik veya güçlü yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- sosyal beceri öğretiminde okul ortamından kaynaklı yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir?

3. YÖNTEM (METHOD)

3.1. Araştırma Modeli (Research Model)

Bu çalışma, özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşlerinin incelendiği nitel bir araştırmadır.

3.2. Çalışma Grubu (Working Group)

Araştırmanın katılımcıları, 2011-2012 yılı Düzce İli Yeşildüzce Eğitim Uygulama Okulu ve İş Eğitim Merkezinde görev yapan 10 öğretmenden oluşmaktadır. Öğretmenlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubu Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri
(Table 1. Characteristics of working group)

KOD İSMİ	Sınıf Düzeyi	Öğrenci Sayısı	Yetersizlik Türü	Mezun Ol.Prog.	Öğretmenlik Deneyimi	Hizmet içi Eğitim
Ö1.	3. SINIF	6	ZY, DS, Otizm, BY	Özel Eğitim	3 ay	-
Ö2	Otizm	2	Otizm	Özel Eğitim	8 yıl	-
Ö3	Özel Eğt. Sınıfı	5	ZY, BY	İnşaat Tekn.	1 yıl	-
Ö4	Özel Eğt. Sınıfı	8	DS, ZY	Em. Sınıf Öğr.	5 yıl	-
Ö5	Özel Eğt. Sınıfı	5	Otizm, DS, ZY.	Okul Ön.Öğr.	8 yıl	Kaynaştırma
Ö6	Özel Eğt. Sınıfı	5	DS, ZY.	Özel Eğt.	2 hafta	-
Ö7	Özel Eğt. Sınıfı	2	BY, ZY.	Sosyal Bil.Öğrt.	3 yıl	-
Ö8	Özel Eğt. Sınıfı	6	BY, ZY	Tarih Öğr.	3 yıl	-
Ö9	Özel Eğt. Sınıfı	10	ZY, DS, Otizm, BY	Müzik Öğrt.	3 yıl	-
Ö10	Özel Eğt. Sınıfı	5	Otizm, DS, ZY.	Em. Sınıf Öğr.	8 yıl	-

ZY: Zihinsel Yetersizlik, DS: Down Sendromu, BY: Bedensel Yetersizlik

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan özel eğitim okullarında çalışan 10 öğretmenden sadece üçünün özel eğitim bölümü mezunu olduğu, ikisinin sınıf öğretmenliği, diğerlerinin de tarih öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği, müzik öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği lisans programları ile inşaat teknisyenliği önlisans programlarından mezun oldukları görülmektedir. Öğretmenlerden bir tanesi 3. sınıf, bir tanesi otizm sınıfı öğretmeni iken, diğer öğretmenler ise özel eğitim sınıfı öğretmenleridir. Öğretmenlerin özel eğitim okullarındaki hizmet yılları 3 ay ile 8 yıl arasında değişmektedir. Tablo 1'e göre öğretmenlerin hizmet içi eğitim etkinliklerinde sosyal beceri öğretimi hakkında bir eğitim almadıkları, sadece bir öğretmenin kaynaştırma konusunda hizmet içi eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin sınıflarındaki öğrenci sayıları iki ile on öğrenci arasında değişmektedir. Öğrencilerin yetersizlik türleri zihinsel yetersizlik, down sendromu, otizm, bedensel yetersizlik yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı (Data Collection Tool)

Araştırmada veriler "Öğretmen Görüşme Formu (ÖGF)" ile toplanmıştır. ÖGF'nin hazırlanmasında öncelikle alanyazın taranmış, benzer araştırmalar incelenmiştir. Daha sonra elde edilen form özel eğitimde uzman üç kişi tarafından incelenmiş ve uzman görüşü alınmıştır.

ÖGF dört bölümden ve toplam on beş sorudan oluşmuştur. Birinci bölümde, öğretmenlerle ilgili genel bir görüş edinmeye yönelik üç adet soru yer almıştır. İkinci bölümde iki adet geçiş sorusu ile öğretmenlerin özel gereksinimli öğrencilere ve sosyal beceri öğretimine ilişkin herhangi bir eğitim alıp almadıkları sorulmuştur. Böylece öğretmenlerin izleyen bölümde yer alan anahtar sorulara

odaklanmalarının kolaylaştırılması beklenmiştir. Üçüncü bölümde, dokuz adet anahtar soru yer almıştır. Anahtar sorular, araştırmanın temel amaçlarına yönelik olarak hazırlanmıştır. Son bölümde ise, toplantının kısa bir özeti yapılmış ve katılımcıların başka belirtmedikleri görüşleri belirtmelerine olanak sağlanmıştır. Görüşme soruları şu şekildedir:

Açılış soruları

- Kendinizi tanıtır mısınız? Hangi sınıfta çalışıyorsunuz?
- Kaç yıldır öğretmenlik yapıyorsunuz? Daha önce nerelerde çalıştınız?
- Sınıftaki öğrencilerinizin özellikleri hakkında bilgi verir misiniz?

Geçiş soruları

- Özel gereksinimli öğrencilerin eğitimine yönelik hangi eğitimi aldınız?
- Öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmek için herhangi bir eğitim aldınız mı?

Anahtar sorular

- Sizce sosyal beceri nedir?
- Sizce sosyal becerilerin etkileri nelerdir? Neye katkı sağlar?
- Sizce sosyal beceri yetersizliğinin ne gibi olumsuz etkileri olabilir?
- Sınıflarınızdaki özel gereksinimli öğrencilerin sosyal becerilerini yeterli buluyor musunuz? Yetersizliğin nedenleri sizce neler olabilir?
- Sizce özel gereksinimli öğrencilere sosyal beceri öğretmek önemli midir? Neden?
- Öğrencilerinize sosyal beceri öğretirken yaptığınız çalışmalar ve etkinlikler nelerdir?
- Öğrencilerinize sosyal beceri öğretirken karşılaştığınız güçlükler var mıdır? Bu konuda ne önerirsiniz?
- Kullandığınız müfredatı sosyal beceri öğretiminde yeterli buluyor musunuz? Programın güçlü veya eksik yönleri nelerdir? Bu konuda ne önerirsiniz?
- Özel gereksinimli öğrencilerin okul ortamı ve öğretim programları sosyal becerilerinin gelişmesi için uygun mu? Neler yapılabilir?

Kapanış sorusu

- Eklemek istediğiniz başka bir şey var mı? Varsa lütfen söyleyiniz.

3.4. Verilerin Toplanması (Data Collection)

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi olarak desenlenmiş, bu nedenle araştırmada odak grup görüşmesi tekniği kullanılmış, görüşme öncesi altı aşama izlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

İlk olarak araştırmanın amacı, odak grup görüşmesi tekniği açısından gözden geçirilmiş, öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşlerini, en iyi şekilde odak grup görüşmesi yoluyla belirtecekleri varsayılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). İkinci olarak araştırma sorularından yola çıkarak odak grup görüşme soruları geliştirilmiştir. Sorular hazırlanırken bazı özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Buna göre hazırlanan sorularda sohbet tarzına uygun günlük dil kullanılmış, katılımcıların kullandıkları ve tanışık olduğu sözcükler seçilmiş, sorulduğunda katılımcılar tarafından kolayca anlaşılabilir, olabildiğince kısa, açık uçlu olmasına dikkat edilmiştir.

Üçüncü olarak görüşmelerin yerine ve teknolojinin planlanmasına geçilmiş, okul müdür ile görüşülmüş, görüşmelerin öğretmenler odasında olmasına karar verilmiş ve ortamda bir ses kayıt cihazı bulundurulmuştur.

Dördüncü olarak odak grup görüşmesinin pilot çalışması yapılmıştır. Pilot çalışmaların olabildiğince gerçeğe uygun olarak yerine getirilmesi, bu nedenle araştırmancının asıl hedef kitlesinden ve asıl araştırmaya dahil edilecek sayıda seçilmesi gerektiği belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Ancak bu çalışmada özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenler arasından pilot çalışmaya katılmada gönüllü öğretmenlere ulaşılamadığından, öğretmen adayları ile pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma esnasında sorular gözden geçirilmiş, kayıt cihazı kullanılmıştır. Pilot çalışmanın sonunda ise bazı görüşme soruları daha çok kısaltılmış veya sadeleştirilmiştir. Kayıt cihazının kullanımından kaynaklanan aksaklıklar da giderilmiştir.

Beşinci olarak katılımcılar belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2008)'e göre, odak grup görüşmesinde 6-8 katılımcı idealdir. Bu nedenle bu çalışmada 10 gönüllü öğretmene ulaşıldığından iki odak grup oluşturulmuştur ve her grupta 5'er öğretmen yer almıştır.

Son olarak odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada iki odak grup görüşmesi yapılmıştır. Görüşmeler 15-16 Kasım 2012 tarihlerinde, öğretmenlerin uygun oldukları öğle arası tatillerinde iki farklı günde gerçekleştirilmiş, görüşmeler araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Her bir odak grup görüşmesi 90 dakika sürmüştür ve toplantılar sırasında ses kaydı yapılmıştır. Öğretmenler görüşme öncesinde çalışmaya ilişkin bilgilendirilmiş, görüşmelerin ses kaydının yapılacağı öğretmenlere söylenmiş ve elde edilen bilgilerin sadece çalışma amacı ile kullanılacağı ifade edilmiştir.

3.5. Geçerlik ve Güvenirlik (The Validity and Reliability)

Araştırmada iç geçerlik, dış geçerlik ve güvenilirliğe dikkat edilmiştir. İç geçerlik için bulguların tutarlı ve anlamlı olmasına ve elde edilen bulguların kavramsal çerçeve uygunluğuna dikkat edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Dış geçerlik için ise araştırma bulgularının genellenebilir olup olmamasına dikkat edilmiş (Yıldırım ve Şimşek, 2008), bu nedenle elde edilen bulgular alanyazından elde edilen benzer sonuçlarla tartışılmıştır. Çalışmada güvenilirlik için özel eğitimde doktorasını yapmış bir kişi tarafından elde edilen bulgular ve temalar tekrar değerlendirilmiş, bulguların temalar için uygun olup olmadığı kontrol edilmiştir.

3.6. Verilerin Analizi (The Data Analysis)

Odak grup görüşmelerinin çözümlenmesi, nitel araştırmalarda kullanılan diğer veri toplama yöntemlerinde olduğu gibidir. Bir başka deyişle verilerin analizinde içerik analizi en uygun yöntemdir. Veri analizinde en iyi yol, kayıt sırasında ya da sonrasında çözümlenme yapılırken, belli başlıklar altında anahtar temaları belirlemektir. Kayıt sırasında alınan kısa notların bile daha sonra yapılacak analizler için oldukça yararlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca analiz yaparken ve raporlaştırırken konuşma dilinin olduğu gibi kalmasına dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Akt., Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2011).

Bu çalışmada da verilerin analizde içerik analizinden yararlanılmış, analiz sürecinde üç aşama izlenmiştir (Çokluk ve diğerleri, 2011). İlk olarak araştırma soruları göz önüne alınarak verilerin hangi başlıklar altında toplanabileceğine karar verilmiş, araştırma bulguları, dört tema grubunda toplanmıştır: (a) Öğretmenlerin sosyal becerilere ilişkin görüşleri (bu tema altında

sosyal beceri tanımı, sosyal becerilerin önemi, sosyal beceri yetersizliklerinin etkileri, sosyal beceri yetersizliğinin nedenleri ilişkin alt temalar yer almıştır). (b) Öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşleri (bu tema altında sosyal beceri öğretiminin önemi, sosyal beceri öğretiminde yapılan çalışmalar, etkinlikler, karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri yer almıştır). (c) Sosyal beceri öğretiminde kullanılan müfredattan kaynaklanan sorunlar ve çözüm önerileri ve (d) Sosyal beceri öğretiminde okul ortamından kaynaklanan sorunlar ve çözüm önerileri. İkinci olarak elde edilen veriler belirlenen temalar altında gruplandırılmıştır. Temalar altında belirtilen bulgularda öğretmen ifadeleri aynı şekilde alınmıştır. Üçüncü olarak bulgular ilişkilendirilmiş ve açıklanmıştır.

Verilerin yazılı dökümü araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, her görüşme, ses kayıtlarında duyulduğu gibi, görüşen-görüşülen sıralaması şeklinde yazılmıştır. Yazılı veriler betimsel indeks, betimsel veri, görüşmeci yorumu ve genel yorum bölümleri olan forma aktarılmıştır. Formda yer alan her satıra satır numarası verilmiştir. Birinci odak grup görüşmesinden 54, ikinci odak grup görüşmesinden ise 45 sayfa olmak üzere toplam 99 sayfa veri elde edilmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA (FINDINGS AND DISCUSSIONS)

Bu bölümde araştırmacının bulguları dört ana tema ve alt temalar altında aşağıda verilmiştir.

4.1. Öğretmenlerin sosyal becerilere ilişkin görüşleri (Opinions of teachers about social skills)

Bu tema altında sosyal beceri tanımı, sosyal becerilerin önemi, sosyal beceri yetersizliklerinin etkileri, öğrencilerde var olan sosyal beceriler, sosyal beceri yetersizliğinin nedenleri ilişkin alt temalar yer almıştır.

Sosyal beceri tanımı:

Öğretmenlerin her biri sosyal beceriye ilişkin farklı tanımlar yapmışlardır. Öğretmen görüşlerine göre sosyal beceri;

"Çocukların doğal ortamda daha rahat uyum sağlayabilmeleridir (Ö4). Toplum olarak uyulması gereken kurallardır (Ö6) Dış hayatla sadece okulla, evle değil de çevreyle uyumlu olabilmeleri (Ö5). Sosyal ortamda gerekebilen her türlü davranış, beceri (Ö1). Toplumun birey adına ve toplum adına kişiden beklediği davranışlardır (Ö9). Günlük hayatta yaptığımız her şeydir (Ö9)".

Diğer öğretmenler tanımdan ziyade beceri örnekleri vermişlerdir. Bu öğretmenlere göre sosyal beceri;

"Alış veriş yapmadır (Ö1, Ö10). Kitap okumadır (Ö5). Para kullanmadır (Ö1). Telefon kullanmadır (Ö1, Ö5). Tanışmadır (Ö1, Ö2). Tiyatro veya sinemada kültür gerekli ortamda olumluluk seyredebilme, lokantada ya da pastanede yemek yiyip içebilmedir (Ö1, Ö7). Yalnız başına kaldığında ya da bir yerde kaybolma gibi durumlarda ne yapacağını bilmedir, saati söylemedir, mevsimlerin sıcak ve soğukluklarını söylemedir, mevsimlere göre giyinmedir, sınıfta nasıl oturacaklarını, kalkacaklarını bilmedir (Ö5). Televizyon kullanmaktır, masa silmektir (Ö6). Çöp atmaktır (Ö7). İnsanlarla iletişim kurmaktır, ortama girdiğinde selam vermektir (Ö8). Kıyafet giyebilmektir (Ö9, Ö10). Paylaşmak, selamlaşmaktır (Ö2)".

Sosyal becerilerin önemi:

Öğretmenler sosyal becerilerin önemine ilişkin farklı görüşler bildirmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre sosyal beceriler:

"Kendini rahat ifade etmeyi sağlar, yaşamı kolaylaştırır (e). Uyumlu kolaylaştırır (Ö3). Aileye faydası olur (c). Kendi kendine yetebilmiş olur (Ö2). Ailenin yükü hafifler (b). Sosyal kabulü sağlar (Ö6, Ö8). Kendilerini daha iyi tanırlar (Ö9). Toplumda mutlu olurlar(Ö10). Sosyal olurlar (Ö7)".

Sosyal beceri yetersizliklerinin etkileri:

Öğretmenler sosyal beceri yetersizliklerinin etkileri olarak tek bir görüş bildirmişlerdir. Bu görüş; "Toplumdan dışlanırlar" görüşüdür.

Sosyal beceri yetersizliğinin nedenleri:

Öğretmenlerin sosyal beceri yetersizliğinin nedenleri farklı görüşler de belirtilmiştir. Onlara göre sosyal beceri yetersizliklerinin nedenleri;

"Engel durumlarının ağır olması (Ö2,Ö3,Ö5,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10), farklı engel grubu olan öğrencilerin bir arada olması (Ö1, Ö10), ailelerin aşırı korumacı olmaları (Ö4), engelli çocuğun özellikleri (ses tonu, çok iri yarı olması, vb.) (Ö6, Ö8), ailelerin öğretmemeleri (Ö7)" dir.

4.2. Öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşleri (Opinions of teachers about social skills training)

Öğretmenlerin görüşme sorularına verdikleri yanıtlar analiz edildikten sonra bu tema altında; sosyal beceri öğretiminin önemi ve nedeni, sosyal beceri öğretiminde kendilerinin yaptıkları çalışmalar ve etkinlikler, karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri alt temaları yer almıştır.

Sosyal beceri öğretiminin önemi ve nedeni:

Öğretmenlerin hepsi sosyal beceri öğretiminin yapılması gerektiğini, sosyal beceri öğretiminin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlere sosyal beceri öğretimi neden önemlidir diye sorulduğunda ise farklı görüş bildirmişlerdir. Bunlar arasında, sosyal beceri öğretimi;

"Çocuğun sınıfta sessiz oturması için önemli (Ö4) (Ö7), toplum tarafından dışlanmaması için önemli (Ö2) (Ö3) (Ö6) (Ö7), dışarıda yalnız kaldığında, kaybolduğunda çok önemli (Ö8), sosyal becerilerin öğretilmesi önemli ama önce öğrencilerin problem davranışları aza indirilmeli sonra (Ö1)" görüşleri yer almaktadır.

Sosyal beceri öğretiminde kendilerinin yaptıkları çalışmalar ve etkinlikler:

Öğretmenler sosyal beceri öğretiminde yaptıkları çalışma ve etkinleri;

"Alışverişe götürüyorum (Ö7). gezi düzenliyorum (Ö7, Ö10). pikniğe götürüyorum (Ö8, Ö6). parka götürüyorum (Ö3). para kullanımı konusunda çok uygulama yaptım, sinemaya götürüyorum (Ö4). sınıfta film izletiyorum (Ö5). akran grubuyla oyun oynatıyorum (Ö3). sınıf içerisinde öğretiyorum, model olma ile öğretiyorum (Ö1, Ö2). şarkı ve hikâye ile öğretiyorum (Ö3, Ö5, Ö2). tiyatro oynatıyorum ve rol veriyorum (Ö9)." şeklinde ifade etmişlerdir.

Sosyal beceri öğretiminde karşılaşılan güçlükler

Öğretmenler sınıf ortamında sosyal beceri öğretimine ilişkin yaşadığı güçlükleri, "çok engellerinin olmasına (Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, 10) ve ailelerin öğretmiyor olmalarına (Ö1,Ö2, Ö6)" bağlamışlardır.

4.3. Sosyal Beceri Öğretiminde Kullanılan Müfredatta Kaynaklanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri (The Problems Arising from the Curriculum Used in Teaching Social Skills and Solutions)

Sorunlar:

Öğretmenler müfredattan kaynaklanan sorunların;

"Toplumsal uyum becerileri kitabında var ama öğretmene rehberli biçimde sunulmuyor (Ö1), Haftada 1 saat süre yeterli değil (Ö2, Ö10), Yapay, hikâyeler yok (Ö9), Kısa süreli uygulamalar var (Ö6), Müfredat çok sığ (Ö2, Ö3), Müfredat yeterli değil, bize yol göstermiyor (Ö4, Ö7, Ö8), Atölye sınıfında müfredatta bulunla ilgili bir ders yok (Ö5)" olarak belirtmişlerdir.

Çözümler:

Öğretmenler müfredattan kaynaklanan sorunlara şu çözüm önerileri getirmişlerdir;

Olayı canlandırması gerekli (Ö1, Ö2), Sosyal beceriler öğretilmiyor, aile içerisinde öğretilmeli (Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, 10), Oyun şeklinde öğretilmeli (Ö3, Ö5), Gerçek ortamda uygulama yapılmalı (Ö1, Ö2, Ö6), Dramatize edilmeli (Ö7, Ö9, Ö10), Hikâyeler olmalı (Ö4, Ö5, Ö9), Daha fazla dersler olmalı (Ö2), Basit sade değil de oyunlar şeklinde olmalı (Ö5, Ö7, Ö8, Ö10), Drama şeklinde olmalı, örnekler olmalı (Ö5, Ö6), Bilgisayarlarla sunulmalı (Ö6)."

4.4. Sosyal Beceri Öğretiminde Okul Ortamından Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri (The Problems Arising from School Settings in Teaching Social Skills and Solutions)

Sorunlar:

Çalışmada iki öğretmen sosyal beceri öğretiminde okul ortamından kaynaklanan bir sorun bulmasa da diğer öğretmenler kaynak sıkıntı çektiklerini şu sözleriyle belirtmişlerdir: "Okulda doğru düzgün bir kaynak yok (Ö1) (Ö2) (Ö4) (Ö6) (Ö7) (Ö8) (Ö9) (Ö10)."

Çözümler:

Öğretmenler okulda sosyal beceri öğretimine ilişkin şu düzenlemelerin yapılmasını istemişlerdir:

"Film cdleri olmalı (Ö10), Çeşitli kaynak kitaplar olmalı (Ö1) (Ö2) (Ö3) (Ö4) (Ö6) (Ö9) (Ö10), Hikâyeler olmalı (Ö3) (Ö5) (Ö8), Resimli kartlar olmalı (Ö5), Bize nasıl oyun oynatacağız, canlandırma yapacağız anlatılmalı (Ö2) (Ö7)"

5. SONUÇ VE TARTIŞMA (CONCLUSION AND DISCUSSION)

Bu çalışmada özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşleri incelenmiş, bunun için on öğretmen ile odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin sosyal becerilere, sosyal beceri öğretimine, sosyal beceri öğretiminde okuldan ve müfredattan kaynaklanan sorunlarla getirdikleri çözüm önerilerine ilişkin farklı görüşleri olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada ilk olarak öğretmenlerden sosyal becerinin tanımı yapmaları istenmiştir. Öğretmenlerden beşi tanım ifadeleri söylese de bu tanımlardan dört tanesinin uygun sosyal beceri tanımları oldukları görülmüştür. Ergenekon'a (2012) göre sosyal beceri, bireyin çevresiyle etkileşim kurmasını sağlayan, öğrenme yoluyla kazanılan, bireyin çevresindeki bireylerin sosyal pekiştirmeleriyle artan, sözel veya sözel olmayan davranışları içeren, eğitimle gelişebilen, bireyin içinde bulunduğu çevrenin özelliklerinden konumundan, yaşından ve cinsiyetinden etkilenecek şekilde şekillenen davranışlardır. Sosyal beceri tanımı yapan öğretmenler ise bu becerileri genel olarak çocuğun çevrede uyumunu sağlayan, toplum beklentisi ya da kuralları olarak ifade etmişlerdir. Bir başka ifadeyle öğretmenler sosyal becerileri

daha çok toplumun beklentileri veya toplumun koyduğu kurallar olarak görmektedirler. Bu tanımlar kabul edilebilir tanımlardır çünkü sosyal beceriler bireyin yaşadığı toplumla ilişkilidirler ve o toplumun kültürel yapısından etkilenirler (Warren, 2004'ten akt., Ergenekon, 2012).

Bu çalışmada öğretmenlerin yarısından fazlası (altı öğretmen), sosyal becerilerin ne olduğunu tanımlamaktan ziyade sosyal beceri örnekleri vermişlerdir. Öğretmenlerin verdikleri örnek beceriler ise sosyal beceri örneklerinden ziyade sosyal beceri olmayan davranış örnekleridir. Örneğin günlük yaşam becerileri, boş zaman etkinlikleri, akademik beceriler, özbakım becerileri, giyinme becerileri ve toplumsal uyum becerileri verilen örnek beceriler arasında yer almaktadır. Merrel ve Gimpell (1998) sosyal becerileri üç alt kategoriye ayırmış ve bunları a) kişilerarası davranışlar (örneğin, işbirliği yapma, oyun becerileri, konuşma becerileri, vb.), b) bireyin kendisiyle ilişkili davranışlar (örneğin, duygularını ifade etme, kendine yönelik olumlu tutum geliştirme, vb.) ve (c) görevle ilgili davranışlar (örneğin, yönergeleri izleme, verilen bir işi tamamlama, bağımsız olarak çalışma, uyarlıları dikkate alma, vb.) olarak belirtmişlerdir (Ergenekon, 2012). Öğretmenlerden sadece lisansı özel eğitim bölümü olan üç öğretmen sosyal becerilerden örnekler verebilmişlerdir. Bu bulguyla özel eğitim bölümünden mezun olmayan öğretmenlerin sosyal becerilere ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir. Yapılan diğer çalışmalardan Çifci Tekinarslan ve Sazak Pınar (2004), özel gereksinimli öğrencilerin ailelerine yönelik yaptıkları araştırmalarında, benzer sonuçlara ulaşmışlar, ailelerin sosyal beceri tanımından ziyade sosyal beceri olmayan davranış örnekleri verdiklerini belirtmişlerdir. Araştırmacılar bu sonucun ailelerin sosyal becerilere ilişkin yeterli bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanabileceğini söylemişlerdir. Sazak Pınar (2012) da eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümü dışında lisans programına devam eden öğretmen adaylarının sosyal becerilere ilişkin düşük bilgiye sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgu da öğretmenlerin sosyal beceri öğretimini neden önemli gördüklerine ilişkin elde edilen bulgudur. Öğretmenler sosyal beceri öğretimini çocuğun sınıfta sessiz kalmaması, toplumdaki dışlanmaması ve toplumda yalnız kalmaması için önemli görmektedirler.

Araştırmadan elde edilen öğretmenlerin sosyal beceri öğretiminde yaptıkları çalışma ve etkilere ilişkin bulgular incelendiğinde ise hiçbir öğretmenin sistematik öğretim ile sosyal beceri öğretimi yapmadığı, bunun yerine öğretmenlerin gezi düzenleme, piknik, sinema gibi boş zaman etkinlikleri düzenledikleri görülmüştür. Wolery, Ault ve Doyle (1992) özel gereksinimli bireylere nitelikli bir öğretimin sunulmasını, öğretimin sistematik olmasına bağlamakta ve bunun için bir dizi aşamaların yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Akt., Tekin İftar ve Kırcaali-İftar, 2012). Bu çalışmada yer alan öğretmenlerin ise bu şekilde bir sistemli öğretimi yapmadıkları anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun belirttiği etkinliklerin hiçbirisi alanyazında sosyal beceri öğretiminde kullanılması önerilen öğretim teknikleri değildir. Sosyal beceri öğretim teknikleri arasında; model olma, rol oynama, geri bildirimde bulunma yer almaktadır (Pavri ve Monda-Amaya, 2001; Sazak-Pınar, 2009). Bu araştırmada sadece özel eğitim bölüm mezunu öğretmenler sosyal beceri öğretim tekniklerini söyleyebilmişlerdir.

Bu bulgulardan hareketle öğretmenlerin sosyal beceri öğretiminin sınıfta veya okulda sistematik bir öğretimle yapılması gerektiğini ve

bunu yaparken de sosyal beceri öğretim tekniklerini kullanmalarını gerektiğini bilmedikleri sonucuna ulaşılabilir.

Araştırmada öğretmenler sosyal beceri öğretiminde yaşadıkları güçlükleri öğrencilerinin çoklu engellerinin olmasına ve aileler tarafından sosyal beceri öğretimi yapılmamasına bağlamışlardır. Yapılan çalışmalar genel olarak öğretmenlerin sosyal becerilerin aileler tarafından öğretilmesi gerektiğine inandıklarını göstermektedir. Bu durumun iki temel nedeni olabilir. Birincisi öğretmenlerin sosyal beceri öğretimini bilmemeleri ve öncelikli görevleri olarak akademik becerilerin öğretimini görmeleridir (Cheney ve Barringer, 1995; Pavri ve Monda-Amaya, 2001). İkincisi sosyal beceri öğretimini bilmediklerinden sosyal beceri öğretimine karşı olumsuz tutuma sahip olmalarıdır (Bradley ve West, 1994; Cheney ve Barringer, 1995). Bu nedenle öğretmenlere lisans eğitimleri süresince akademik beceri öğretimi kadar sosyal beceri öğretimine ilişkin eğitimlerin de verilmesi, her iki tür becerinin öğretiminde kendilerini eşit düzeyde sorumlu hissetmelerinin ve olumlu tutum geliştirmelerinin sağlanması önerilmektedir. Özellikle yapılan çeşitli araştırma sonuçlarından yararlanılarak çoklu engeli olan öğrencilerin de sosyal becerilerinin geliştirilebileceği öğretmenlere anlatılmalıdır.

Bu çalışmaya katılan özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenler, müfredatın sosyal beceri öğretiminde yetersiz kaldığını ve okulda da bu eksikliklerini tamamlayacak kaynakların olmadığını ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre müfredatta, kazandırılması gereken sosyal beceriler az da olsa yer almaktadır ancak bu becerilerin nasıl kazandırılması gerektiği öğretmenlere anlatılmamakta, herhangi bir bilgi verilmemekte ve yol gösterilmemektedir. Ayrıca sosyal beceri öğretimine ayrılan zaman da oldukça azdır ve atölye dersleri içerisinde sosyal becerilere ilişkin hiçbir kazanım da bulunmamaktadır. Bununla birlikte müfredatta sosyal beceri öğretiminde kullanılabilecek sosyal hikayeler ve resimler de yoktur. Oysa yapılan çalışmalar sosyal öykülerin sosyal becerilerin geliştirilmesinde oldukça etkili olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu nedenle müfredatın zenginleştirilmesi, her derse sosyal becerilere ilişkin kazanımların eklenmesi, sosyal beceri öğretimine daha çok zaman ayrılması, basamak basamak sosyal beceri öğretiminin nasıl yapılacağına öğretmenlere anlatılması, program kitapçıklarında sosyal öykülere ve resimlere mutlaka yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca her okulda sosyal beceri öğretimine ilişkin kaynak kitapların bulundurulması ve bu kaynaklardan öğretmenlerin yararlanmalarının sağlanması önerilmektedir.

NOT (NOTICE)

Bu çalışma, 6-9 Haziran 2013 tarihleri arasında Çanakkale'de düzenlenen "The Fifth International Congress of Educational Research"da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Barton-Arwood, S., Murrow, L., Lane, K., and Jolivette, K., (2005). Project IMPROVE: Improving teachers' ability to address students' social needs. *Education and Treatment of Children*, 28(4), 430-443.
2. Başaran, I., (2001). Özel Eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları, *Ege Eğitim Dergisi*, 1(1), ss. 41-53.
3. Bradley, D.F. and West, J.F., (1994). Staff training for the inclusion of students with disabilities: Visions from school-

- based educators. *Teacher Education and Special Education*, 17, pp.112-118.
4. Brigman, G., Lane, D., Switzer, D., Lane, D., and Lawrence, R., (1999). Teaching children school success skills. *The Journal of Education Research*, 92 (6), pp. 323-329. Doi: 10.1080/00220679909597615
  5. Cheney, D. and Barringer, C., (1995). Teacher competence, student diversity, and staff training for the inclusion of middle school students with emotional and behavioral disorders. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 3(3).
  6. Ciechalski, J.C. and Schmidt, M W., (1995). The effects of social skills training on students with exceptionalities. *Elementary School Guidance and Counseling*, 29(3), pp. 217-223.
  7. Clegg, J.A. and Standen, P.J., (1991). Friendship among adults who have developmental disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 95, pp. 663-667.
  8. Çifci Tekinarslan, İ. ve Sazak Pınar, E., (2004). Zihin Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Çocuklarında Var Olan Sosyal Beceriler ve Sosyal Beceri Öğretimine Yönelik Görüşlerin Belirlenmesi. 14. Ulusal Özel Eğitim Kongresi. 16-17 Kasım 2004. Bolu. Sunulmuş Bildiri.
  9. Çokluk, Ö., Yılmaz, K. ve Oğuz, E., (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitim-Bilim*, 4(1), ss. 95-107.
  10. Çolak, A. ve Vuran, S., (2006). Kaynaştırma sınıflarında gözlemci olan öğretmen adaylarının kaynaştırmaya ve sosyal beceri öğretimine ilişkin görüşleri. 16. Ulusal Özel Eğitim Kongresi. 16-17 Kasım 2006. Samsun. Sunulmuş Bildiri.
  11. Dinçer, K.E., (2004). Özel eğitimde öğretmen yetiştirme. Article Ocak 14, 2014 tarihinde <http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=3&ved=0CDoQFjAC&url=http%3A%2F%2F80.251.40.59%2Feducation.ankara.edu.tr%2Faksoy%2Fere%2Fedincer.doc&ei=KpabUq6vNKyA7QbuxYCABA&usq=AFQjCNFllZvZ4h-8RJatAgoAX21AYi7WAQ&bvm=bv.57155469,d.ZGU> adresinden alınmıştır.
  12. Ergenekon, Y., (2012). "Sosyal yeterlikle ilişkili kavramlar ve sosyal yeterliğin bileşenleri." S. Vuran (Ed.). *Sosyal Yeterliklerin Geliştirilmesi: Sosyal Beceri Yetersizliği Gösteren Çocuklar İçin*. (s.13-37). Ankara: Vize Yayıncılık.
  13. Gresham, F.M., Sugai, G., and Horner, R.H., (2001). Interpreting outcomes of social skills training for students with high-incidence disabilities. *Exceptional Children*, 67, pp. 331-344.
  14. Lane, K. L. (1999). Young students at risk for antisocial behavior: The utility of academic and social skills interventions. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 7(4), pp. 211-223.
  15. Leffert, J., and Siperstein, G.N., (2003). Social skills instruction for students with learning disabilities. Article 14 Ocak 2014 tarihinde http://s3.amazonaws.com/cmi-teaching-ld/alerts/10/uploaded_files /original_alert9_03.pdf?1301001049 adresinden alınmıştır.
  16. Maag, J.W, and Webber, J., (1995). Promoting children's social development in general education classrooms. *Preventing School Failure*, 39 (3), pp. 13-20.
  17. MEB (1997). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Kasım 14, 2013 tarihinde http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26184_0.html adresinden alınmıştır.

18. MEB, (2013). Eğitim Uygulama Okulu Programı. Web sayfası, Ocak 14, 2014 tarihinde <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-ile-ilgili-yayimlar/icerik /123> adresinden alınmıştır.
19. Pavri, S. and Monda-Amaya, L., (2001). Social support in inclusive schools: Student and teacher perspectives. *Exceptional Children*, 67(3), pp. 391-411.
20. Sargent, L.R., (1991). *Social skills for school and community: Systematic instruction for children and youth with cognitive delay*. Washington, DC: The Division on Mental Retardation of the Council for Exceptional Children.
21. Sazak-Pınar, E., (2009). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin sosyal becerilere ilişkin beklentileri ve sosyal beceri öğretim programının öğretmen çıktıları üzerindeki etkililiğinin incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
22. Sazak Pınar, E., (2012). Öğretmen Adaylarının Sosyal Beceri Öğretimine İlişkin Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. *İlköğretim Online*, 11(1), ss. 201-213.
23. Sazak-Pınar, E., Sucuoğlu, B., and Çıkrıkçı Demirtaşlı, N., (2013). Identifying of Knowledge Levels of Classroom Teachers Who Have Students with Special Needs in their Classrooms about Teaching Social Skills. *Education and Science*, 38 (168), pp. 230-244.
24. Schepis, M.M., Ownbey, J.B., Parsons, M.M., and Reid, D.H., (2000). Training support staff for teaching young children with disabilities in an inclusive preschool setting. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 2, pp. 170-178. Doi: 10.1177/109830070000200305
25. Smith, S.W. and Gilles, D.L., (2003). Using Key Instructional Elements to Systematically Promote Social Skill Generalization for Students with Challenging Behavior. *Intervention in School and Clinic*, 39(1), pp. 30-37.
26. Smith, M.K. and Smith, K.E., (2000). "I believe in inclusion, but...: Regular education early childhood teachers' perceptions of successful inclusion. *Journal of Research in Childhood Education*, 14, pp. 161-180.
27. Tekin İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G., (2012). Etkili Öğretim. *Özel Eğitimde Yanlıssız Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Vize Basın Yayın, ss.69-84.
28. Yıldırım, A. ve Şimşek H., (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.